

САВРЕМЕНИ ФИЛОЗОФСКИ ПРИСТУП КВАЛИТЕТУ ЖИВОТА ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ¹

Мирјана Јовановић

Клиника за неурологију и психијатрију за децу
и омладину, Београд

Светлана Славнић

Универзитет у Београду, Факултет за специјалну
едукацију и рехабилитацију

Мишљења у филозофији о квалитету живота су различита, а израз „квалитет живота“ скоро је увек контраверзан у филозофском смислу.

Један од њих у филозофији и етици заступа становиште да концепт „квалитет живота“ не треба користити, јер угрожава (подрива) досојанство и вредности људског живота. Квалитет живота се схвата и као власништво појединца, а као такав односи се на идентитет и самопоштовање, али није неопходан, јер нема директан морални значај. Лош квалитет живота ништа не говори о суштинској вредности живота, ни о моралној вредности тог човека.

Други њихови посматра квалитет живота као интеракцију између особе и његове околине. Квалитет живота може се односити на стање интеракције између појединца и његове социјалне и физичке средине, указујући да животи услови могу бити промењени тако да побољшају квалитет живота.

Квалитет живота, као морална вредност живота понекад се односи на моралне вредности особе и на њен живот. Квалитет живота може се посматрати и као стални процес остваривања и унапређивања људских вредности.

Савремена филозофија квалитета живота се заснива и на најновијим научним сазнањима и не фаворизује искључиво новац и стицање материјал-

¹ Рад је део пројекта „Креирање протокола за процену едукативних потенцијала деце са сметњама у развоју као критеријума за израду индивидуалних образовних програма“ при Министарству просвете, науке и технолошког развоја бр. 1790205

них бољаштава. Она је окренула према човеку, његовом личном развоју и уравниожеженом и одрживом развоју људске заједнице.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: филозофија, квалитет живота, особа, идентитет, вредност

Појам квалитет живота код инвалидности прихваћен је као концепт који се тиче побољшања целокупног живљења особа са инвалидитетом. Овако конципиран, укључује општи део заједнички за целу популацију, и посебни део који је специфичан само за особе са инвалидитетом, а који укључује примарне димензије: Социјално стање, Психолошко стање, Функционално стање, и Физичко стање. На тај начин, концепт квалитет живота код инвалидности укључује све аспекте живота, интра-персоналне, интерперсоналне и екстраперсоналне, који су врло уско повезани (Cella, 1992). Квалитет живота подразумева право свих људи да су задовољни својим животом и имају добар квалитет живота. Сам принцип побољшање квалитета живота фокусира се на помоћи људима да уживају у свом животу у највећој могућој мери.

Мишљења о квалитету живота у филозофији и етици су различита, а израз „квалитет живота” скоро увек је контраверзан у филозофском смислу. Код старих Грка ово је имало специфичан термин – eudemonia.

Један од праваца у филозофији и етици заступа становиште да концепт квалитет живота не треба користити, јер угрожава (подрива) достојанство и вредност људског живота, људски живот је драгоцен сам по себи, а није средство за нешто друго.

Квалитет живота се схвата и као власништво појединца односи се на идентитет и самопоштовање, али није неопходан, нема директан морални значај. Снижен квалитет живота (због болести, губитка посла, развода брака и тд.) ништа не говори о суштинској вредности живота, нити о моралној вредности квалитета живота човека у одређено време.

Други правац посматра квалитет живота као интеракцију између особе и његове околине. Квалитет живота може се односити на стање интеракције између појединца и његове социјалне и физичке средине, указујући да животни услови могу бити промењени тако да побољшају квалитет живота.

Квалитет живота, као морална вредност живота понекад се односи на моралне вредности особе и на њен живот. На екстремној страни, овакво схватање квалитета живота води нас до озлоглашеног нацистичког концепта „живот недостојан живота“ који је коришћен у циљу раци-

онализације па до активне еутаназије особа са инвалидитетом (геноцид и логори смрти) (Lifton, 1986).

Питање о квалитету живота је питање о вредностима које га испуњавају и дају му смисао.

У филозофији су развијене три теорије приступа квалитету живота:

- *Хедоник теорија*, идентификује квалитет живота са становишта стања свести, односно искуства појединца, обухвата теорију среће и задовољства.
- *Теорија рационалности (личних потреба и склоности)*, много објективнија од хедоник теорије, полази од тога да особа мора бити свесна да су се њене потребе и склоности испуниле да би јој квалитет живота био добар. Основа ове теорије је мишљење да појединци имају добар квалитет живота, када је објективно стање света у складу са оним што они рационално желе.
- *Теорија људског развоја и квалитетности (напредака)*, појединац наставља да расте и развија се током свог живота, а у складу са тим квалитет живота му се побољшава. Нагласак је на људској способности, искуству, способности да се користи разум, самоостварење и самоиспуњење, независност, самосталност, обезбеђивање различитих материјалних добара, задовољавање основних и секундарних потреба.

Висок квалитет живота се веома приближава идеји људске среће, бар у неким њеним значењима. По тој идеји, изгледата да је срећа субјективнија од квалитета живота – бити срећан је, пре свега, осећање, док је квалитет живота, пре свега, нешто објективно: неко може достићи висок квалитет живота, а да тога није свестан и нема осећање личне среће. Ипак, ова разлика није ригидна, у питању је степен објективности или субјективности. Квалитет живота није нешто потпуно објективно. Вредности које га чине могу бити и субјективне: неко може сматрати да је достигао висок квалитет живота и да је веома срећан самим тим што је стекао власт и богатство да може испунити сваку своју жељу. Ако су те жеље врло „сирове и примитивне“ не може се говорити о објективно високом квалитету живота и истинској срећи ма колико се он „осећао срећним“.

У историји филозофије појам среће експлицитно се употребљава као кључни појам једне филозофије која је срећу свела на задовољство и одсуство бола. *Цереми Бенџон*, творац утилитаризма, срећу је одредио квантитативно, као укупну количину задовољства од које се одузима укупна количина бола. Односно, срећу своди на квантитет задовољства не водећи рачуна о њиховом квалитету, (чиста хедонистичка

концепција среће) која и данас преовлађује у западним друштвима. Следбеник Бентона, *Дон Стилјарш Мил* задржава основну идеју утилитаризма по којој је срећа основни критеријум оцењивања исправности и неисправности људске делатности. Разликује нижа чулна задовољства и виша задовољства (интелектуална, емотивна, имагинативна и морална). На тај начин приближава се тзв. еудемонистичком схватању среће. Термин еудемониа је у Грчкој филозофији управо значио срећу. У Епикрајској школи је био идентификован са задовољством, али је код Аристотела значио „квалитет живота као целине“ и није се односио на психолошко стање задовољства и среће, већ на објективни квалитет живота једне особе. Еудемониа је значила: испуњење специфичног људског потенцијала. Велика мисао, једна од најдубљих у целој филозофији, а у највећој мери релевантна за наш проблем квалитета људског живота. Мора се предпоставити да у сваком појединачном бићу постоји одређени потенцијал (генетске предиспозиције). Тог могућег сопственог бића треба постати свестан – то је оно што су Грци изразили нормом свих норми „Познај самог себе“. Непрепознат потенцијал се гаси, а и најдрагоценије диспозиције и најређи таленти ишчезавају ако се на време не открију и не остваре. За висок квалитет живота, за еудемонију, потребно је пре свега, постојање одговарајућих услова живота, а затим откриће сопственог потенцијала и практично ангажовање на стицању знања и вештина потребних да би се тај потенцијал актуелизовао. Очигледно, одређени квалитет живота је нешто индивидуално. Он варира од појединца до појединца, јер почива на јединственој и непромењивој комбинацији генетских диспозиција и зависи од врло специфичних повољних услова и од личне воље појединца да упозна себе и научи све што треба да би себе остварио.

У појму квалитет живота има нешто посебно, што варира од једног до другог типа личности, врсте могућег и жељеног бивствовања, опште ситуације и врсте вредности ка којима су појединци усмерени. Најзад, у појму квалитет живота има нешто општељудско – то су универзалне црте могуће људске природе, универзалне вредности ка којима појединац и људска заједница теже. Највиши могући квалитет живота карактерише осећање пуноће, стваралачке моћи, унутрашње снаге која се прелива, велике блискости са другим бићима, пуног самоостварења и самоиспуњења у складу са нашим могућностима. Није случајно да филозофија *Схоје* за највиши идеал човека, означава мир – атараксију. Тај мир није последица тога што се ништа не дешава и што не прете никакве опасности. Тај мир настаје из осећања унутрашње хармоније; то је мир са собом, мир који потиче из свести да је учињено све што се могло, да

је човек са својом љубављу према животу исунио своју људску дужност и уложио максимум својих напора да оствари потенцијале свог личног бића и бића заједнице којој припада. Претпоставка тог мира је сазнање мере – оно што је најтеже сазнати и изабрати. Наћи праву меру је опет велики грчки идеал. За Аристотела појам умерености је права количина неког квалитета, а обезбеђује га стваралачка делатност *праксис*. То није „прост“ рад, то је врста делатности која је пре свега слободна, у којој човек аутономно одређује циљ, средства и правила делатности. Праксис је делатност којом човек остварује свој потенцијал и којом од себе ствара ново биће.

Квалитет живота битно зависи и од квалитета људског живота. Квалитет живота се може остварити само кад човек у све битне личне односе улази с љубављу и топлином, кад улаже не очекујући добит, кад даје не очекујући ништа за узврат – то је једини начин да се оствари узајамност. Најбоље је кад је овакво понашање спонтано, кад је израз практичне мудрости (Аристотеловог Пхронесис). Практична мудрост је неопходна, односно способност размишљања и то не само на основу логике, већ и на основу врлина тј. прихватања и живљења позитивних вредности.

Добар живот у филозофији дефинише се на различите начине у зависности од тога како формулишемо питање: „Шта то чини добар живот за сваку особу посебно?“, такође, „Шта је то што чини живот вредним живљења?“, коначно, „Шта је највећи интерес у животу сваког човека?“. Да би разјаснили ова питања филозофи су дефинисали појам „квалитет живота“ у смислу онога што представљају коначне вредности за човека. Значи, да би могли утврдити како је нечији живот квалитетан, морамо бити способни да га оценимо на позитиван начин. Тип вредности који је битан за овај контекст је вредност-за (мудра вриједност). Односно, када кажемо да неко води квалитетан живот ми не мислимо да је његов/њен живот морално добар, естетски добар или нешто друго, него да је мудро добар, то јест добар за њега/њу, за особу која живи живот.

И коначно, суштинске мудре вредности нису инструменталне, већ коначне вредности. Питање о квалитету живота је питање о вредностима које га испуњавају и дају му смисао.

Вредности можемо рашчланити на четири посебна питања:

1. Шта су вредности?
2. Да ли су оне објективне или субјективне?
3. Који су основни типови вредности?
4. Каква је хијерархија вредности и која је највиша вредност у оквирима једне хуманистичке и демократске друштвене теорије?

1. Вредност је објективна појава која задовољава неке битне духовно-емотивне потребе датог субјекта. Дакле и вредност претпоставља трочлану структуру: објект – који стоји у неком односу према одређеном субјекту. Материјалне и физичке чињенице постоје независно од оваквог односа. Само оне чињенице (предмети, особе, догађаји, структуре људског понашања) могу бити сматране вредностима које на неки одређени начин задовољавају неке потребе Аристотел) или неко осећање (Кант).

2. Једна од најраспрострањенијих заблуда савремене филозофије јесте уверење да су вредности превасходно субјективне, да су она само израз осећања. Од Хјума преко Шлика, Ејера и Стивенсона до данашњих позитивиста то је становиште тзв. емотивистичке теорије у етици и естетици. Насупрот томе многи немачки филозофи: Kant, Friz, Herbert, Jodl, Loce, Ril, Koen, Natorp, Ojken, Vunt и други су сматрали да постоје и опште важеће објективне вредности. Извесну забуну изазива то што термин „објективно” има бар два значења: по првом би вредност била објективна по себи, дакле независна од односа према било ком субјекту. То је разуме се, неспојиво с нашом дефиницијом објекта. У томе смислу објекти не могу бити само материјални предмети. Други смисао објективности је интерсубјективност. Вредности могу бити објективне само у томе смислу што постоји висока доза сагласности у оцени вредности неких људских поступака, политичких институција или уметничких дела међу члановима једне људске заједнице.

3. Вредности се могу класификовати у типове по различитим критеријумима. Оне се најпре могу разликовати према томе коју врсту људских потреба задовољавају.

Моралне вредности су оне људске радње које задовољавају универзалну људску потребу за припадањем једној људској заједници и хармонизовањем односа у њој. Неки облици поступања се одобравају и прихватају као добри и други одбацују и осуђују – они су зли. Између та двапола налази се мноштво нијанси веће или мање моралности као и аморалности и етичке неутралности. Политичке вредности су они облици понашања у заједници којима се задовољава потреба за радом, свеопштом безбедношћу, организованошћу одређеним делатностима и учествовањем у одлучивању о проблемима заједничког живота. Правне вредности обезбеђују једнака права грађана пред законом.

Најзад, уметничке вредности су такве структуре облика, боја, тонова и језичких исказа и покрета људског тела које задовољавају људску потребу за лепотом, за креативним превазилажењем стварности, за доживљавањем измишљених или маштом преображених предмета, људи, ситуација.

Друга димензија разликовања типова вредности је по обиму субјекта на који се вредности односе. Вредности које искључиво задовољавају потребе појединаца су личне, посебне вредности се тичу различитих посебних заједница, док се опште људске вредности оне које важе за човека уопште.

4. Вредносна оријентација појединаца и заједница условљена је хијерархијом вредности. Различити појединци и заједнице се међусобно не разликују само по томе које вредности важе за њих већ још више по томе што им придају различит статус и на различит начин праве хијерархију међу њима. Питање је, према томе, које су вредности важније од других при осталим једнаким условима. Постављањем таквог питања ради избора између једне вредност и њене супротности ми и долазимо до листе вредности једног субјекта. При осталим једнаким условима дакле, у ситуацији која би се могла сматрати нормалном, огромна већина људи би претпоставила живот – смрти, мир – рату, слободу – ропству, правду – неправду, стваралаштво – деструктивности, итд. Проблем је у томе што остали услови најчешће нису једнаки, јер наше изборе у реалном животу никад не доносимо апстрактно, између само две супротности већ у сложеним ситуацијама у којима одлучујемо истовремено о више вредности. Постоје тако и ситуације у којима је могуће сачувати слободу само одбрамбеним ратом, у којима је слобода могућа само на штету правде и правда на штету слободе, у којима стваралаштво бива могуће само под условом делимичног одрицања и од слободе и од правде. Изузетно су тешке и за појединце и заједницу овакве ограничене ситуације у којима треба жртвовати неке битне вредности да би се сачувале друге још значајније. Овакве одлуке не зависе само од уверења већ и од карактера појединца или народа. Она вредност због које ће се жртвовати све друге, која је предуслов свих осталих, јесте највише добро (суммум бонум). Са становишта нашег динарског карактера суммум бонум је слобода – за коју ће се увек ратовати ако треба. У тој динарској хијерархији вредности, мир се не котира врло високо. Већина европских народа, при осталим једнаким условима (тј. уз минимум постојеће демократије и релативног мира) прихвата материјално обиље за највише добро. Очигледна је противречност целе европске цивилизације што на речима слави живот као највишу вредност док на делу увек изнова прихвата понашање које води масовном уништавању живота. Од почетка европске историје су то била освајања ради успостављања хегемоније (у Грчкој – једног полиса над другим) или царства (македонског, римског, византијског, франачког, итд). Под заштитом цркве су вођени крсташки ратови, номинално ради ослобађања Христовог гроба, у ствари ради

пљачке и успостављања хришћанских држава на тлу неверника. Дошао је затим период колонијалних ратова, за њим раздобље светских ратова. Данас глобализација значи уништавање људских живота широм планете ради успостављања светске доминације преостале супер-силе и њених савезника. Лицемерје је достигло апсолутне размере. Да би живот заиста био највиша вредност морала би постојати светска организација довољно моћна да спречи свако организовано, намерно насиље. То је, разуме се, у данашњим условима иста онаква утопија као што је и Кантова идеја „вечног мира“.

Питање квалитета живота није нормативно јер нам не дефинише како бисмо требали живети; није ни емпиријско ни дескриптивно, јер се не може разјаснити емпиријским методама, већ чисто евалуативно питање.

Све три теорије приступа квалитету живота у филозофији још увек су у развоју. Елементи све три теорије су од суштинског значаја за покривање широког спектра околности и индивидуалних потреба које су од значаја за питање квалитета живота (Jennings, 2002).

Већина аутора слаже се да је квалитет живота концептуализован као сложена, мултидимензионална конструкција која обухвата како објективне тако и субјективне оцене различитих животних области (Spilker, 1990; Simmons, 1994).

ЛИТЕРАТУРА

1. Arsovski, S. (2005) „Put od kvaliteta do života“, Zbornik radova Festival kvaliteta, 32. nacionalna konferencija o kvalitetu, Kragujevac, maj 2005., str. I 3-16
2. Arsovski, S. (2005): Casopis Kvalitet vol.17, br. 5-6, str. 23-27. Kvalitet i zadovoljstvo životom, Univerzitet u Kragujevcu
3. Cella, F, D. (1992), Quality of life: the concept. J Palliat Care ;8(3):8-13
4. 5. Jabareen, Y. (2008) A new conceptual framework for sustainable development, Environ Dev Sustain 10:179-192
5. 5. Jennings, B. (2002), Quality of Life, Philosophical and Ethical Dimensions. Encyclopedia of Aging.
6. 7/ Janeš – Pasarić, (2005). Otvorena tribina o doplatku na tešku invalidnost: <http://www.savez-slijepih.hr>.
7. 6. Jovanović, M. (2011). Doktorska disertacija FPN: Kvalitet života osoba sa invaliditetom u Srbiji, str. 73-80
8. 7. Lifton, R.J. (1986): Nazi Doctors. New York: Basic Books,
9. 8. Milivojević, J., Đokić, S. (2011), Nova filozofija kvaliteta života, 6. nacionalna konferencija o kvalitetu života, Mašinski fakultet Kragujevac, 19-21 maj
10. 9. Simmons, S. (1994). Quality of life in community mental health care – a review. Int J Nurs Stud;31(2):183-193.
11. 10. Solar, M. (2010), Filozofija egzistencije i humanizma. Filozofski fakultet Novi Sad, Orginalni naučni rad, UDK 141,32, Arhiv VII, 13
12. 11. Spilker, B. (1990), Quality of life assessment in clinical trials. New York:Raven Press, 3-9.
13. 12. Quality of Life Philosophy (2003). Quality of Life, Happiness, and Meaning of Life, The Scientific World Journal, 3, 1164-1175
14. 13. Will, J. (2002). The Ultimate Philosophy, ISBN:1-59129-818-0, www.publishamerica.com Baltimore

CONTEMPORARY PHILOSOPHICAL APPROACH TO QUALITY OF LIFE OF PEOPLE WITH DISABILITIES

MIRJANA JOVANOVIĆ¹, SVETLANA SLAVNIĆ²

¹Clinical of Neurology and Psychiatry for Children and Youth, Belgrade

²University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

SUMMARY

Opinions in the philosophy of quality of life are different, and the term “quality of life” is almost always controversial in philosophical terms.

One of the directions in philosophy and ethics, argues that the concept of quality of life should not be used, because it violates (undermine) the dignity and value of human life. Quality of life is seen as a property of the individual, and as such it relates to identity and self-esteem, but not required, there is no direct moral significance. Poor quality of life does not say anything about the intrinsic value of life, nor about the moral values of the man.

Another direction of quality of life as observed interaction between people and their environment. Quality of life may be related to the state of the interaction between the individual and their social and physical environment, noting that living conditions can be changed to improve the quality of life.

Quality of life as a moral value of life is sometimes referred to as the moral values of people in her life.

Quality of life can be seen as an ongoing process of achieving and promoting human values.

Contemporary philosophy of quality of life based on the latest scientific knowledge and not only favors the acquisition of money and material wealth. She turned to the man, his personal development, balanced and sustainable development of human society.

KEY WORDS: philosophy, quality of life, value, people, identity and value.